

*Аманмурадов Нурберди,
кандидат політичних наук,
Посол Туркменістану в Україні,
докторант Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв*

ГЛОБАЛЬНІ ВИМІРИ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ТУРКМЕНИСТАНУ

Мета дослідження полягає у висвітленні політики Туркменістану у питанні охорони та збереження національної історико-культурної спадщини у контексті глобальних вимірів та гуманітарних зв'язків у цій сфері. **Методи дослідження.** Основою вибору методів студіювання стали засади системності та комплексного підходу. У дослідженні використано історико-хронологічний метод та метод документального аналізу, що дозволило простежити у часовому вимірі формування та розвиток гуманітарних зв'язків між Туркменістаном та міжнародними організаціями і виробленням власної політики охорони культурних цінностей. Використання вказаних методів дослідження сприяло отриманню власних теоретичних результатів. **Наукова новизна** одержаних результатів полягає у постановці і розробці актуальної теми, яка в науковому вимірі не одержала всебічного й об'єктивного висвітлення та досліджується вперше. Обґрунтовано ідею, що полягає у важливості залучення міжнародних організацій та світового глобального і глокального досвіду у питаннях збереження національних культурних цінностей. **Висновки.** Туркменістан вступив в епоху відродження національної спадщини, традицій та звичаїв. У Туркменістані діє своя система охорони культурної спадщини, яка відображає національні особливості культурної політики збереження своєї спадщини. Констатується, що Туркменістан вирішить питання, пов'язані із захистом та збереженням культурного надбання, та одночасно покращить розвиток та стан вітчизняної науки, що займається вивченням та популяризацією пам'яток історії та культури тільки в міжнародному контексті на основі міжкультурного діалогу.

Ключові слова: Туркменістан, культурна спадщина, охорона, збереження, глобальний вимір, міжкультурний діалог, культура, міжнародні організації.

Аманмурадов Нурберди, кандидат политических наук, Посол Туркменистана в Украине, докторант Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Глобальные измерения охраны культурного наследия и национальная политика Туркменистана

Цель исследования заключается в освещении политики Туркменистана в вопросе охраны и сохранения национального историко-культурного наследия в контексте глобальных измерений и гуманитарных связей в этой сфере. **Методы исследования.** Основой выбора методов изучения явились принципы системности и комплексного подхода. В исследовании использованы историко-хронологический метод и метод документального анализа, что позволило проследить во временном измерении формирование и развитие гуманитарных связей между Туркменистаном и международными организациями и выработкой собственной политики охраны культурных ценностей. Использование указанных методов исследования способствовало получению собственных теоретических результатов. **Научная новизна** исследования заключается в постановке и разработке актуальной темы, которая в научном измерении не получила всестороннего и объективного освещения и исследуется впервые. Обоснованно идею, которая заключается в важности привлечения международных организаций и мирового глобального и глокального опыта в вопросах сохранения национальных культурных ценностей. **Выводы.** Туркменистан вступил в эпоху возрождения национального наследия, традиций и обычаев. В Туркменистане действует своя система охраны культурного наследия, которая отражает национальные особенности культурной политики сохранения своего наследия. Констатируется, что Туркменистан решит вопросы, связанные с защитой и сохранением культурного наследия и одновременно улучшит развитие и состояние отечественной науки, занимающейся изучением и популяризацией памятников истории и культуры только в международном контексте на основе межкультурного диалога.

Ключевые слова: Туркменистан, культурное наследие, охрана, сохранение, глобальное измерение, межкультурный диалог, культура, международные организации.

Amanmuradov Nurberdi, Candidate of Political Science Ambassador of Turkmenistan in Ukraine doctoral student National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Global dimensions of cultural heritage protection and the national policy of Turkmenistan

Purpose of Article. The study aims to highlight Turkmenistan's policy on the protection and preservation of the national historical and cultural heritage in the context of global dimensions of humanitarian ties in this area. **Methodology.** The basis of the choice of means of the study were the principles of systematic and integrated approach.

The historical-chronological method and the method of documentary analysis were used in the study, which made it possible to trace the formation and development of humanitarian connections between Turkmenistan and international organizations in time and to develop its policy of cultural values protection. The use of these methods of research contributed to obtaining their theoretical results. **The scientific novelty** of the obtained results consists in the formulation and development of an actual topic, which in scientific terms did not receive comprehensive and objective coverage and is first investigated. The idea of the importance of attracting international organizations and global and global experience in preserving national cultural values is substantiated. **Conclusions.** Turkmenistan has entered a period of revival of the national heritage, traditions, and customs. Turkmenistan has its system for the protection of cultural heritage, which reflects the national peculiarities of the cultural policy of preserving its heritage. It is stated that Turkmenistan will resolve issues related to the protection and preservation of cultural heritage, and at the same time, will improve the development and condition of national science that studies and popularizes historical and cultural monuments in an international context based on intercultural dialogue.

Key words: Turkmenistan, cultural heritage, protection, preservation, global dimension, intercultural dialogue, culture, international organizations.

Актуальність теми дослідження. Туркменістан вступив в епоху відродження національної спадщини, традицій та звичаїв. У кожній країні й так само у Туркменістані діє своя система охорони культурної спадщини, яка відображає особливості історичного розвитку, соціально-економічного та політичного устрою, специфіку історико-культурної спадщини, ступінь зацікавленості уряду та громадськості в збереженні своєї національної культури. Культурна спадщина має соціально значиму функцію підтримки стабільності держави, є необхідною складовою культурної і національної ідентичності суспільства. Народ, що знає свої історико-культурні корені і усвідомлює значущість власних традицій, посідає гідне місце у сучасному світі. Проте важливим є поєднання національних інтересів із політикою міжнародних організацій у сфері охорони культурної спадщини, створення міжкультурного діалогу.

Новітня культурна політика Туркменістану спрямована на охорону культурної спадщини туркменського народу для передачі його нащадкам, відродження національних духовно-культурних цінностей та традицій, підняття рівня освіти та загальної культури населення Туркменістану до світових стандартів та розвиток рідної мови [3, 55].

Аналіз досліджень та публікацій. Особливих наукових досліджень на тему міжкультурного діалогу у сфері охорони та збереження культурної спадщини не виявлено. Основою вибору методів студіювання постали засади системності та комплексного підходу. У дослідженні використано історико-хронологічний метод та метод документального аналізу, що дозволило простежити у часовому вимірі формування та розвиток гуманітарних зв'язків між Туркменістаном та міжнародними організаціями і виробленням власної політики охорони культурних цінностей.

Мета дослідження полягає у висвітленні політики Туркменістану у питанні охорони та збереження національної історико-культурної спадщини у контексті глобальних вимірів та гуманітарних зв'язків у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Охорона культурної спадщини означає систему правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з виявлення, наукового вивчення, класифікації та державної реєстрації пам'яток та запобігання їх руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації.

До об'єктів культурної спадщини відносять визначне місце, споруду, комплекс, їхні частини, водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні об'єкти або створені людиною, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, історичного, архітектурного, мистецького, культурного погляду і зберегли свою автентичність.

Європейські країни використовують частіше термін культурні цінності – об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню, охороні.

Відповідно до міжнародних конвенцій, охорона національної історико-культурної спадщини – це обов'язок держави не лише перед своїми громадянами, а й перед світовою спільнотою. Першим міжнародним документом з охорони культурних цінностей став Договір щодо охорони художніх та наукових закладів та історичних пам'яток (Пакт Періха), підписаний у Білому Домі 15 квітня 1935 року [9, 88]. Він заклав основи законодавчого забезпечення охорони пам'яток у випадку військового конфлікту на міжнародному рівні.

Туркменістан ратифікував значну кількість міжнародних документів щодо охорони пам'яток, оскільки є учасником міжнародних організацій, провідними серед яких є UNESCO (Організація

Об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури), ICOMOS (Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць), ICCROM (Міжнародний центр досліджень в галузі консервації й реставрації культурних цінностей). Туркменістан є членом цих міжнародних організацій і виконує або враховує їхні рекомендації при формуванні власної політики з охорони культурної спадщини.

Під міжнародною охороною всесвітньої культурної та природної спадщини розуміється створення системи міжнародного співробітництва і допомоги для надання державам підтримки в зусиллях, спрямованих на збереження спадщини. Глобальні учасники процесу захисту та збереження культурної спадщини визнають, що вона належить світовій цивілізації і з метою створення умов колективної охорони пам'яток все міжнародне співтовариство зобов'язане співпрацювати у цій сфері.

У 1992 році з метою заохочення приєднання країн до Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, прийнятої ЮНЕСКО 1972 р., та більш ефективного її застосування був створений Центр всесвітньої спадщини. Основним завданням Центру є вироблення комплексного підходу до збереження культурної й природної спадщини, що має визначне універсальне значення, відповідно до директив, прийнятих Комітетом всесвітньої спадщини та Генеральною асамблеєю країн-учасників конвенції.

З моменту створення Центр всесвітньої спадщини тісно співпрацює із започаткованими на базі Конвенції консультативними органами — ICCROM, ICOMOS, IUCN (Міжнародний союз охорони природи і природних багатств), а також з відповідними секторами ЮНЕСКО. Тож пропозиції щодо занесення пам'яток до Списку всесвітньої культурної та природної спадщини подаються відповідними державними органами за участю національних комітетів ICOMOS та IUCN. Для фахової оцінки запропонованих до Списку пам'яток запрошуються експерти ICOMOS і ICCROM. У Списку всесвітньої культурної та природної спадщини ЮНЕСКО у 2017 році рахується 1073 пам'ятки. Найбільше пам'яток представлено з Італії – 53, Китаю – 52, Іспанії – 46, Франції – 43. Туркменістан у Списку всесвітньої культурної та природної спадщини представляє занесене у 1999 році старовинне місто Мерв [2, 199].

Важливою функцією ЮНЕСКО є її нормотворча діяльність (розроблено 22 міжнародні конвенції та багатосторонні договори, а також 34 рекомендації і декларації, що регулюють міжнародну діяльність у сферах освіти, науки, комунікації, обміну та збереження культурних цінностей). Основними міжнародно-правовими документами ЮНЕСКО щодо охорони культурної спадщини [4] є Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (Гаазьська, 1954 р.) [9, 457], Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності (1970 р.) [6, 6], Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972 р.) [7], Конвенція про охорону підводної культурної спадщини (2001 р.) [6, 64].

До числа міжнародних законодавчих актів, що формують правову основу охорони культурної спадщини відносять також рекомендації та декларації, прийняті на генеральних конференціях ЮНЕСКО [5], а саме: Рекомендація щодо міжнародних принципів, які застосовуються при археологічних розкопках (1956 р.), Рекомендація щодо найефективніших заходів забезпечення загальнодоступності музеїв (1960 р.), Рекомендація про збереження краси й характеру пейзажів і місцевостей (1962 р.), Рекомендація про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному вивезенню, ввезенню та передачі права власності на культурні цінності (1964 р.), Рекомендація про збереження культурних цінностей, яким загрожує небезпека внаслідок проведення громадських чи приватних робіт (1968 р.), Рекомендація про охорону на національному рівні культурної та природної спадщини (1972 р.), Рекомендація про збереження і сучасну роль історичних ансамблів (1976 р.), Рекомендація про міжнародний обмін культурними цінностями (1976 р.), Рекомендація про охорону рухомих культурних цінностей (1978 р.), Рекомендація про охорону та збереження рухомих зображень (1980 р.), Декларація про охорону підводної культурної спадщини (2001 р.), Декларація про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003 р.) та інші.

Важливою передумовою вдосконалення методики охорони та реставрації пам'яток на національному рівні є вивчення та впровадження в пам'ятоохоронну практику принципів, узагальнених світовим співтовариством у міжнародних хартіях, а особливо у Міжнародній хартії з охорони і реставрації рухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія, ухвалена 1964 р.) та Міжнародної хартії з охорони та використання археологічної спадщини (Лозанська хартія, 1990 р.) [8].

Серед документів щодо охорони культурної спадщини, прийнятих Радою Європи потрібно назвати Європейську культурну конвенцію (1954 р.), Конвенцію про охорону архітектурної спадщини Європи (1985 р.), Конвенцію про охорону археологічної спадщини (1992 р.), Європейську ландшафтну конвенцію (2000 р.) [6].

З 1976 р. під егідою ЮНЕСКО в Парижі (Франція) була створена Міжнародна рада музеїв ІСОМ – всесвітня громадська організація зі сприяння розвитку зв'язків та взаємодопомоги між музеями та музейними працівниками різних країн. Міжнародна рада музеїв об'єднує музеї більше 80-ти країн світу, де створені національні комітети. Рада є міжнародним об'єднанням музеїв та професійних музейних працівників, які займаються збереженням, охороною та популяризацією світової природничої і культурної спадщини, матеріальної і нематеріальної. Туркменістан є членом Міжнародної ради музеїв. У столиці держави Ашхабаді побудовані нові музеї – етнографії, краєзнавства, Президента Туркменістану. В регіонах побудовані нові музеї в Балканабаті, Туркменабаті, Мари.

ООН та ЮНЕСКО неодноразово звертали увагу світової спільноти на проблеми, народжені глобалізацією та промисловою інтеграцією, які безпосередньо пов'язані зі збереженням культурної спадщини. До таких проблем відносяться:

- прогресуюче збіднення матеріальної культурної спадщини багатьох країн світу за рахунок перерозподілу цінностей та непаритетних їх оцінок на користь економічно розвинутих країн;
- швидкий розвиток фінансових ринків та процесів інтеграції фінансових потоків усе більше торкається сфери просування культурних цінностей у якості носія вартості у фінансових операціях;
- створюються нові умови для музейної та експертної діяльності, кодифікації та класифікації, практикується міжнародний аудит результатів щодо автентичності пам'яток культури;
- до освітньої діяльності залучаються більш відомі та не завжди паритетні й толерантні матеріали щодо культурних й релігійних традицій народів та їх матеріальних раритетів;
- має місце посилення напруженості у культурних зв'язках між народами, пов'язані з відмінностями законодавств окремих держав у сфері регулювання обігу культурних цінностей та обмежень у доступі до інформації;
- не визначені загальні засади декларування прав власності на культурні цінності і колекції та документальної фіксації країн їх походження, що негативно впливає на представництво культур у світовому просторі;
- існує нагальна потреба у спільних зусиллях урядів країн світу для уніфікованого визначення споживчої цінності пам'яток культури та уніфікації оціночних товарознавчих підходів;
- потрібні нові та прогресивні підходи щодо заходів, спрямованих на збереження пам'яток культури;
- гостро постає проблема внесення усього комплексу супровідної інформації про пам'ятки культури до всесвітньої інформаційної мережі та забезпечення режиму повної відкритості;
- особливо гострою стає проблема боротьби з індустрією підробок, яка набуває ознак глобальності й потребує спільних зусиль країн світу;
- країни та уряди повинні, не порушуючи певного рівня ліберальності, здійснювати колективну та злагоджену роботу у сфері моніторингу як у сфері руху цінностей в експозиційному процесі так і у вигляді товару;
- міжнародна гармонізація розробки законодавств у сфері регулювання обігу культурних цінностей та оціночної діяльності;
- реституція та реституція з елементами неповернення;
- захист інтелектуальних прав, прав споживачів інформації щодо культурних цінностей, національних символів та релігійних громад;
- відкритий доступ до цінностей, що зберігаються в депозитаріях та приватних колекціях.

Прагнення зберігати пам'ятки історії та культури, національну спадщину дістають підтримку світового товариства. Проте кожна держава має усвідомлювати, що зобов'язання забезпечувати виявлення, охорону, популяризацію культурної та природної спадщини, яка знаходиться на її території, покладається, насамперед, на неї. Документи Генеральних сесій ООН, конвенції ЮНЕСКО з цієї проблеми слугували виробленню державної політики Туркменістану, урядом якого зроблено чимало кроків для вирішення проблеми збереження та охорони національного надбання як у політичному, так і в практичному аспекті.

Створене Національне управління охорони, вивчення та реставрації пам'яток історії та культури тісно співпрацює із американськими, британськими, французькими, італійськими, польськими організаціями, що працюють у цій сфері культурної діяльності. У межах міжнародної програми Державного департаменту США «Збереження культурної спадщини» відбувається співпраця туркменських та зарубіжних спеціалістів із збереження пам'яток Державного історико-культурного заповідника «Древній Мерв», визначних пам'яток минулого – Гонур-депе в Марійському веляті, Анау, Стара Ніса, Меана-баба в Ахалському веляті, Машад-ата в

Балканському веляті, Аксарай-дінг, Ісмамут-ата, мавзолеї Наджмеддіна Кубра і Текеша в Дашогузькому веляті, караван-сарай Даяхатин в Лебапському веляті [1].

Цінні археологічні знахідки східної, центральної та західної груп Джейтунської культури свідчать про важливу роль Південного Туркменістану у розвитку світової цивілізації. Залишки торговельно-караванних сполучень є яскравим свідченням того, що Туркменістан був одним із великих центрів Великого Шовкового шляху і перебував у тісній взаємодії з Китаєм, Індією, Іраном, Грецією та Месопотамією [3, 331].

Висновок. Питання збереження національних культурних цінностей необхідно розглядати не тільки на державному рівні, а й залучати міжнародні організації, переймаючи світовий глобальний і глокальний досвід. Тільки в міжнародному контексті Туркменістан вирішить ряд питань, пов'язаних із захистом та збереженням культурного надбання, та, одночасно, покращить розвиток та стан вітчизняної науки, що займається вивченням та популяризацією пам'яток історії та культури.

Література

1. Discovering the great forgotten city of Merv // World archaeology. – 2017. – № 78. – pp.24 – 32.
2. Watan sebitleri Berkarar dowletin bagtyyarlyk dowrunde: Mary welayaty. Fotoalbom. – Turkmen dowlet nesiryat gullugy, 2012.
3. Бердымухамедов Г. К новым высотам прогресса. Избранные произведения. Том 3. – Ашхабад: Главное архивное управление при Кабинете Министров Туркменистана, Архивный фонд Президента Туркменистана, 2010. – 480 с.
4. Охорона культурної спадщини. Нормативна база: Збірник документів (авт.-упор.: Пархоменко М.Т., Титова О.М., Рудика Н.М., Левада М.Є.) / Українське товариство охорони культурної спадщини, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. – К., 2010. – 580 с.
5. Охорона культурної спадщини: Збірник міжнародних документів. – К, 2002.
6. Правова охорона культурної спадщини. Нормативна база: 36. документів / Автори-упорядники: Левада М.Є., Пархоменко М.Т., Титова О.М. - К.: ХІК, 2006.
7. Прибега Л.В. Конвенції про охорону культурної та природної спадщини – 30 років // Праці Центру пам'яткознавства. – Вип. 4. – К., 2002.
8. Прибега Л.В. Україна в контексті міжнародної системи охорони культурної спадщини // Пам'ятки історії та культури України: Каталог довідник. – Зошит I. – К., 2005.
9. Україна в міжнародно-правових відносинах. – Кн. 2. Правова охорона культурних цінностей / Відповід. ред.: Ю.С. Шемшученко, В.І. Акуленко. – К., 1997.

References

1. Discovering the great forgotten city of Merv. World archaeology. 2017. 78. p.24 – 32 [in English].
2. Watan sebitleri Berkarar dowletin bagtyyarlyk dowrunde: Mary welayaty. Fotoalbom (2012) [in English].
3. Berdimuhamedov G. (2010). To new heights of progress. Selected works, vol.3. Ashkhabad: Hlavnoe arkhivnoye upravleniye pry Kabynete Mynystrov Turkmenystana, Arkhivnyi fond Prezydenta Turkmenystana [in Russian].
4. Protection of cultural heritage. Normative base (2010). K. [in Ukrainian].
5. Of the cultural heritage: a collection of international documents (2002). K. [in Ukrainian].
6. Legal protection of cultural heritage. Normative base (2006). K.: HIK in Ukrainian].
7. Pribega, L.V. (2002). Convention on the Protection of Cultural and Natural Heritage - 30 years. Praci Centru pam'yatkoznavstva, vol. 4 [in Ukrainian].
8. Ukraine in the context of the international system for the protection of cultural heritage. Monuments of History and Culture of Ukraine: Catalog directory. Notebook I. (2005). K. [in Ukrainian].
9. Ukraine in international legal relations. Kn. 2. The legal protection of cultural property (1997). K. [in Ukrainian].